

România anului 1989 în arhivele Radio Europa Liberă (1989 Romania in Radio Free Europe archives)

Lavinia BETEA

Abstract. *Free Europe, since its inception and until the fall of the Communist regime, was, in the Romanian space, the main alternative source of information and opinion to the official public discourse. Therefore, in the following, we will present you some significant aspects from the work of the Department who's destination was the Romanian space, located in the U.S. institution with its headquarters in Munich, in terms of institutional missions and the particularities of the year 1989. The research is based upon the documentation and the editing of the Scînteia Journal - The Romania's Journal - Twenty years ago, the historical supplement of the National Journal newspaper, released along with the daily noted during 2009.*

Keywords: *Radio Free Europe, the alternate source, "damming" of the communism, "necessary lie", dissidence.*

Introducere

De aproape două decenii și jumătate, în discursul public din România se vorbește despre Radio Europa Liberă în termenii superlativului absolut. De la înființarea sa și până la căderea regimului comunist, acea instituție a fost principala – pentru cei mai mulți chiar unica – sursă alternativă de informație și opinie la discursul public oficial.

Vom prezenta în cele ce urmează câteva aspecte semnificative din activitatea secției destinate spațiului românesc din instituția americană cu sediul la München, sub raportul

misiunilor instituționale și al particularităților anului 1989. Cercetarea se bazează pe documentarea și editarea publicației *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment istoric al ziarului *Jurnalul Național*, difuzat împreună cu cotidianul menționat pe parcursul anului 2009¹.

Dintre sursele istorice care au asigurat conținuturile cotidianului ne vom raporta la cele provenite din:

1. „Arhiva 1989” alcătuită de politologul Michael Shafir din rapoartele secției de cercetare de la Radio Europa Liberă pe care a condus-o începând din 1986. La

data documentării arhiva aceasta se afla integrată în patrimoniul Facultății de Studii Europene a Universității „Babeș- Bolyai” din Cluj-Napoca.

2. *Arhiva Open Society*, Institutul de Cercetare al Radio Europa Liberă, secția română, Budapesta².
3. Interviu cu surse primare, lucrări memorialistice, jurnale, literatură de specialitate.

Contextul socio-istoric: de la „îndiguirie” la strategiile finalizării „războiului rece”

Căderea „cortinei de fier”³ a însemnat pentru estici, printre altele, și controlul asupra informației. Astfel că nici măcar propagandiștilor din vârfurile instituțiilor mandatate cu educația comunistă a maselor nu li s-a permis accesul la literatură istorică și politologică editată în celălalt „lagăr”. Dar, parte a secretelor strategiei și tehnicilor amintitului război erau și laboratoarele americane de elaborare a politicilor de influență destinate democrațiilor tradiționale ale bătrânei Europe și Estului sovietizat.

Multe momente ale acestui neobișnuit conflict sunt încă puțin analizate în profunzime, uneori din motive derivate din persuasiunea și propaganda ce-au ținut la resemnificarea memoriei în spațiul ex-comunist. Prin punerea în circuitul cercetării a numeroase documente de arhivă, știm mai mult astăzi

despre strategiile sovietice decât despre cele americane.

Până la prăbușirea regimurilor comuniste din Estul Europei (1989) și destrămarea Uniunii Sovietice (1991) războiul dintre cele două superputeri militare, reprezentând fiecare regimuri politice și economice în antiteză, s-a purtat, în principal, în plan psihologic. S-a mers atât de departe însă, încât propaganda s-a îndreptat nu doar împotriva lagărului comunist ci și al țărilor occidentale în scopul inoculării la microbul comunist. Ne vom reaminti astfel că, după cel de-al doilea război mondial, cercurile conducătoare ale SUA au apreciat că lumea avea nevoie de o *pax americana* și de un spirit american al secolului, după cum afirma Frances Stonor Saunders în cartea *Cine conduce dansul? CIA și războiul rece cultural*⁴. În consecință, s-au alocat mari resurse fundamentării unui program secret de propagandă culturală în Europa Occidentală, dirijat prin CIA⁵. Campania aceasta de uriașă manipulare s-a dorit percepută ca un curent spontan de opinie americană reprezentat de Congresul pentru Libertatea Culturii. Deloc întâmplător, o lungă perioadă organizația aceasta a fost condusă de agentul CIA Michael Josselson (1950-1967). Și-a asumat misiunea de „deturnare a inteligenței Europei occidentale de la fascinația persistentă asupra marxismului și comunismului” într-o viziune promotoare a „modului de viață american”⁶. Organizația avea

atunci agenții în 35 de țări, peste zece publicații, organiza expoziții și conferințe internaționale, oferea premii muzicienilor, scriitorilor și artiștilor care-i slujeau scopurile. A fost și aceasta o „armă secretă” a „războiului rece” care, după expresia lui Henry Kissinger, devenise „o bătălie pentru a cuceri spiritul oamenilor”⁷. Dar în avangarda și în numele libertății de expresie acționa, așadar, instituția spionajului american. Cei angrenați în amintita campanie se comportau conform definiției manipulării, influențând opiniile, atitudinile, emoțiile și comportamentele astfel încât europenii să meargă în direcția dorită, crezând că o fac din propria lor dorință și voință⁸.

Omul de știință și diplomatul George Kennan, inițiatorul planului Marshall, s-a aflat și printre fondatorii CIA. În iulie 1947 în celebrul articol „X” publicat în „Foreign Affairs” acesta a lansat termenul de „îndiguire” a comunismului. Peste câteva luni, într-un discurs a pus în circulație alt concept celebru, „minciuna necesară”. Comuniștii au cucerit o poziție puternică în Europa, „infinat superioară” americanilor, prin utilizarea minciunii, argumentase Kennan. În consecință, pentru atingerea obiectivelor democrației, America va purta un război secret⁹. Printr-o directivă a Consiliului de Securitate Națională a Congresului american s-au aprobat operațiuni secrete precum: „propagandă, război economic, acțiune directă preventivă incluzând sabotajul, antisabo-

tajul, măsuri de distrugere și de evacuare, subversiuni contra statelor ostile incluzând ajutor mișcărilor subterane de rezistență, guerilă și grupuri de eliberare a refugiaților”. Cu recomandarea de a fi „organizate și executate de asemenea manieră încât responsabilitatea guvernului american să nu pară evidentă persoanelor neautorizate și, în caz de descoperire, guvernul american să-și poată declina plauzibil orice responsabilitate”¹⁰.

„A minți pentru adevăr” devine astfel lozinca frontului capitalist¹¹, în simetrie cu preceptul frontului comunist după care e moral tot ceea ce slujește cauzei revoluției proletare și imoral tot ceea ce împiedică sau întârzie victoria ei. În aceste cadre, în primăvara lui 1949, guvernul SUA a inițiat organismul numit Comitetul Național pentru o Europă liberă¹². Radio Free Europe (REL) din subordinea sa, cu sediul la München, și-a asumat sarcina persuadării, pe unde scurte, a țărilor europene cu regim comunist. Până în 1972 fondurile acestei instituții de presă erau alocate prin CIA care stabilea linia generală a emisiunilor, prioritățile și „corecțiile” cotidianului. După această dată, controlul asupra bugetului a fost preluat de Congresul Statelor Unite¹³. Ceea ce nu înseamnă că implicarea serviciilor speciale s-a anulat sau că a fost redusă.

Fără să insistăm asupra istoriei REL, vom menționa că prima țară care a încetat bruiajul emisiunilor destinate cetățenilor săi a fost

România (1964). Uniunea Sovietică și ceilalți membri ai Tratatului de la Varșovia au renunțat la bruiaj abia din toamna lui 1988. Ceea ce nu înseamnă însă că secția de limbă română a beneficiat de toleranța conducerii de la București, de notorietate fiind agresiunile împotriva unor redactori ai postului. Altă decizie de impact asupra relației emițător-receptor a fost interzicerea adresării cetățenilor români postului, prin scrisori sau prin acceptarea de interviuri. Decizia a fost luată de Ceaușescu încă din 1967.

Ultimul an de regim comunist a fost pentru secția de limbă română a postului de la München o perioadă febrilă, în deplin contrast cu persistența cenușiului vieții ascultătorilor.

Audiență maximă în Europa de Est

Înainte de a conduce departamentul de cercetare al secției de limbă română, Michael Shafir deținea funcția de adjunct al Departamentului de cercetare a opiniei publice. Fără posibilitatea de a efectua sondaje pe un eșantion reprezentativ, dar bazându-se, în principal, pe chestionarea turiștilor, tehnică numită „continuous and corrected sampling”¹⁴, Shafir a conchis că emisiunile în limba română aveau cea mai mare audiență din Europa de Est în ultimii ani ai regimului. Peste 60% dintre români le ascultau cel puțin o dată pe săptămână, aproximativ o treime

fiind fideli transmisiilor cotidiene. „Asta nu se datorează faptului că noi am avea cei mai grozavi redactori, a mărturisit interlocutorul, ci faptului că adevăratul nostru redactor-șef se numea Nicolae Ceaușescu”. Rating-ul era dependent de „performanțele” liderului român¹⁵.

Românii deveniseră alergici la producția presei naționale datorită politizării excesive a conținuturilor, variantei ceaușiste a „limbii de lemn”, saturației produse de omniprezența și omnipotența soților Ceaușescu. Programul televiziunii însuma abia trei ore zilnice de emisie (între orele 19-22). Astfel că, în plin cult al personalității dictatorului, emisiunile postului american au fost balonul de oxigen al ascultătorilor. În ce privește bruiajul emisiunilor, Ceaușescu a respectat angajamentele predecesorului său Gheorghe Gheorghiu-Dej. Astfel că, după mărturia lui Michael Shafir, nici „cele mai teribile emisiuni” precum cele dedicate „scrisorii celor șase” n-au fost bruiate¹⁶.

În 1989, secția de limbă română de la Radio Europa Liberă producea, zilnic, 5-6 ore de emisie, realizate de 54 de salariați¹⁷. Prin redifuzarea emisiunilor, postul putea fi recepționat pe parcursul a 13 ore. În interiorul secției interveniseră însă importante schimbări. După diagnosticarea unei tumori cerebrale, istoricul Vlad Georgescu, directorul secției, suportase o intervenție chirurgicală la Washington. Nicolae Stroescu-Stânișoară l-a

înlocuit ca director interimar pe timpul bolii și câteva luni după deces. La 1 ianuarie 1989, Nestor Ratesh a debutat în funcția de director interimar. Imediat, departamentul Securității „responsabil” cu Europa Liberă a reactualizat baza de date a noului manager. Fostul absolvent al Facultății de Filosofie la București avea o vechime de 14 ani ca redactor la agenția română de știri Agerpres. Devenise cetățean american după o scurtă escală în Israel, iar director al secției române din München, după o practică semnificativă de angajat al postului Radio Vocea Americii¹⁸.

Rememorând preluarea redacției din München, Ratesh a mărturisit „sensibilitatea” și subtilitățile misiunilor încredințate. „Nu aveam voie să incităm lumea la revoltă, nu aveam voie să strigăm „Jos Ceaușescu!”, a declarat el. Nu aveam voie o mulțime de lucruri pentru că eram un post de radio american – un post de radio românesc finanțat de Statele Unite și cu management american. Eu însumi eram cetățean american. Atunci trebuia să găsim căile și limbajul pentru a exprima și a încerca să inițiem o mișcare – nu în sens de mișcare organizată – ci de deplasare într-un ton și o manieră foarte subtile. Și nu atât prin gura noastră, ci prin gura altora...”¹⁹.

Sursele de documentare ale redactorilor se rezumau la puținele informații primite din țară, articolele din presa românească și internațională, declarațiile unor oficiali

străini, rezoluții ale Conferinței de Securitate și Cooperare în Europa... Telefonoanele și scrisorile românilor se aflau sub control sigur. Dar, după mărturia lui Ratesh, populara emisiune *Actualitatea românească* se alimenta cu știri calde de la corespondenții de presă străini care vizitau România, prin colaborări cu ambasada americană și cu ambasada Olandei la București. Uneori veneau scrisori „provocatoare” din partea propagandiștilor regimului și a serviciilor speciale de capcanele cărora trebuia să te ferești. Scrisori alcătuite pervers – amestec de adevăr și minciună. În speranța că, odată transmise, vor afecta credibilitatea postului²⁰.

De mai multă și mai complexă informație beneficia biroul din Paris al secției în limba română. Emisiunile redactate de cuplul Monica Lovinescu și Virgil Ierunca erau alimentate de vești proaspete aduse de scriitorii și de oamenii de cultură care călătoreau în ceea ce pentru români a continuat și continuă să rămână „capitala luminii”. După mărturia scriitorului Augustin Buzura, să te recunoască, citeze ori să te laude Monica Lovinescu, prețuia mai mult decât premiul Uniunii Scriitorilor din România. „Ea era un soi de super-hiper-șef moral al întregii lumi culturale române din Occident, a relatat scriitorul în 2009. Îți lua interviu la Europa Liberă și în schimbul lui îți dădea niște bani cu care puteai trăi. Te recomanda unei fundații, de unde-ți dădeau alți bani să-ți cumperi cărți și diverse nimi-

curi. Și-n rest bârfeai. Ce e-n țară, cum e-n țară, ce-a mai zis ăla, ce-a mai făcut celălalt...”. Cu soții Monica Lovinescu și Virgil Ierunca „informatorii” stabiliseră anumite „coduri de pericol”. Dacă și se-ntâmpla ceva, sunai la un anumit număr de telefon din Paris, transmitând „parola” convenită. Aparatele de înregistrare ale Securității intrau în funcțiune abia după un minut de la preluarea legăturii. Când începeau să funcționeze, puteau dovedi o benignă conversație despre sănătate sau meteo. Dar, prin Radio Europa Liberă, se declanșa imediat alarma. Redactorii comentau despre cel în pericol și, cu enorm efect, atrăgeau atenția presei și diplomației internaționale asupra lui, după mărturia romancierului Buzura²¹.

În politica redacției românești, pentru anul 1989 s-a recurs și la mesaje subliminale. Pentru că în România se mișcau lucrurile cel mai puțin, după mărturia lui Nestor Ratesh, s-au extins emisiunile despre Moldova Sovietică. Cu mesajul „Uite ce fac moldovenii”! În același spirit, s-au comentat declarațiile Doinei Cornea, „scrisoarea celor șase”, protestele scriitorilor și orice altă manifestare și atitudine anti-regim, culminând cu demonstrațiile din decembrie. Iată alții ce fac, se poate – a fost mesajul persuasiv, transmis zilnic de REL în 1989²².

Din München despre „curtea lui Ceaușescu”

În *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani* s-au publicat 97 rapoarte din *Arhiva 1989* alcătuită de Michael Shafir.

Editorii suplimentului istoric amintit au apreciat aceste rapoarte ca fiind cele mai valoroase documente provenite de la Radio Europa Liberă la care puteai avea acces după 20 de ani de la elaborarea lor. Conținuturile emisiunilor difuzate de postul american în urmă cu 20 de ani n-au rezistat însă „probei timpului”. În primul rând din cauza „perisabilității” informației difuzate de presa vorbită, dar și obiectivului emițătorului de a reprezenta o „antiteză” a presei comuniste²³.

Rapoartele destinate patronatului american, diplomaților și cercetătorilor interesați de România, după mărturia șefului secției din acea perioadă²⁴, aveau formatul și stilul unor sinteze pe teme de leadershipului bucureștean. Captau și interesul cititorului din 2009 și datorită stilului redactării, mult mai apropiat de claritatea, concizia și precizia comunicării științifice decât a celei jurnalistice. Analizându-le, după două decenii și jumătate de la redactarea lor, remarcabil rămâne efortul de redare obiectivă a contextului socio-politic și potențialului său de a determina schimbări de mai mică sau mai mare amploare în țara numită atunci pe drept cuvânt „România lui Ceaușescu”. Obiectivitatea aceasta se reliefează și în

contrastul cu documentele și mărturiile provenite din nucleul de decizie de la București.

Reproducerea „la zi”, uneori în același număr cu rapoartele de la München, a unor stenograme sau fragmente de stenograme din ședințele Comitetului Politic Executiv (CPEX) al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, înfățișau enorma distanță care separa, pe de-o parte, așteptările, din anul 1989, ale „lumii libere” și Moscovei, pe de altă parte, de comportamentele și proiectele decizionalilor români. Ar fi fost imposibil de imaginat, spre exemplu, atmosfera și relațiile din grupul de decizie unde se făceau auzite doar două voci – a lui Nicolae Ceaușescu, ca prim-solist, și a nevestei lui, care-i repeta și accentua caricatural spusele. Nici măcar în ședințele unde-ar fi avut nevoie de corul celorlalți – precum ședința în care informează despre trădarea diplomatului Mircea Răceanu²⁵ sau despre ancheta efectuată asupra semnatarilor „scrisorii celor șase”²⁶ – liderul comuniștilor români nu-i tratează altfel pe componenții CPEX decât ca pe un grup amorf, fără drept de opinie măcar. Li se adresa, birocratic, prin formule consacrate. Regula anului 1989 era acordul unanim și tăcerea deplină a „tovarășilor” la întrebările adresate formal. Ceaușescu „închidea” ședințele după aproximativ o jumătate de ceas de monolog și critici adresate celorlalți. Relevantă, în acest sens, este ședința CPEX din 31 martie 1989

când Ceaușescu anunță încheierea plății datoriei externe. Nici măcar despre acest mare eveniment al ultimului deceniu, secretarul general al partidului n-a îngăduit demnitarilor să-și exprime opiniile. De altfel, niciunul dintre acești „martori angajați” n-a putut declara, citându-l pe Ceaușescu, planurile sale reale de viitor. Căci și după plata datoriei externe politica economiei de căldură, apă menajeră și electricitate, precum și a crizei alimentare a continuat²⁷.

Cu atât mai puțin și-ar fi putut imagina redactorii de la München controlul exercitat de cei doi Ceaușești asupra „curții” lor. Abia după căderea regimului ofițerii din serviciul de pază și protecție a demnitarilor au dezvăluit cum, seară de seară, liderii partidului erau blocați în reședințele lor, așteptând invitația la „clubul Ceaușeștilor”. Prin aceste obligații cotidiene impuse demnitarilor, petrecerea concediilor și a sfârșiturilor de săptămână „în colectiv” s-a asigurat controlul deplin asupra lor. S-a împiedicat astfel coalizarea unei grupări din interiorul nucleului de decizie sau în jurul unuia dintre membrii săi.

Unul dintre cele mai interesante rapoarte ale secției de cercetare de la Radio Europa Liberă s-a redactat pe tema succesiunii lui Ceaușescu, la începutul lui februarie 1989²⁸. În pofida penuriei informațiilor, raportul lui Michael Shafir estima corect atipicul situației din România, comparativ cu celelalte „țări frățesti” din

Europa. Ipoteza succesiunii Elenei Ceaușescu a fost avansată pe fondul aniversărilor cuplului Ceaușescu din ianuarie 1989 și a zvonurilor care circulau că liderul va opera un transfer de putere la Congresul al XIV-lea. Zvonurile erau alimentate de speranțele cetățenilor români – de la omul de rând, la componenții CPEX – că se va produce o schimbare la vârf. Raportul estima oficializarea poziției de secund la cârma României a Elenei Ceaușescu. „Savantă” primise cadou la aniversarea a 70 de ani (vârsta nefiindu-i însă menționată) cel de-al doilea titlu de „Erou al Muncii Socialiste”, performanță neatinsă de vreun alt demnitar, cu excepția soțului său, deținătorul a nu mai puțin de patru asemenea titluri. Nicu, mezinul Ceaușeștilor, în acel moment prim-secretar la județeană de partid Sibiu, era și el creditat ca potențial succesor. În incapacitatea evaluării personalității celorlalți demnitari și a amintitelor relații din CPEX, Emil Bobu și Constantin Olteanu au fost și ei nominalizați de analist, deși niciunul dintre ei nu nutrise ambiții în această direcție.

Se pune astăzi chestiunea în ce măsură era informat Nicolae Ceaușescu asupra realităților din România și a curentelor de opinie din afara granițelor țării privind politicile sale. Prin conexarea cu celelalte surse documentare utilizate în redactarea suplimentului, reiese cu claritate că putea să obțină orice informații dorea însă interzicea orice opinie sau informație contrară

ideilor sale. Relevant în acest sens poate fi socotit dialogul purtat cu propriul său fiu în ședința CPEX din martie 1989. Când prim-secretarul de Sibiu face câteva observații de bun-simț privind creșterea animalelor, tatăl îi taie cuvântul, reproșându-i că este indus în eroare de specialiștii din județul pe care-l coordonează²⁹. Dacă angajații postului Radio Europa Liberă sau vreun analist străin ar fi avut acces la vreuna din aceste stenograme, și-ar fi dat seama de absurdul așteptărilor ca într-un astfel de grup să se contureze opoziția sau disidența scontată. Se înțelege că, publicate simultan cu asemenea documente, prin contrast, rapoartele secției de cercetare din Germania Federală despre „curtea secretelor” din București par mai puțin valoroase decât merită.

Indicii bine interpretate au reliefat cercetătorii din München în interviurile oferite de Ceaușescu unor gazetari străini în vara și toamna lui 1989. În preajma ultimului congres al partidului tuturor gazetarilor care au făcut demersuri în acest sens li s-au aprobat acreditările solicitate. Cu intenția captării bunăvoinței, unora Ceaușescu le-a oferit interviuri. Întrebările scrise ale gazetarilor au fost predate secției de presă, liderul român refuzând să răspundă la chestiuni precum succesiunea în partid³⁰. Alteori a dat răspunsuri care sfidau flagrant realitatea. Astfel, după cum relatează unul dintre rapoartele secției de cercetare de la München, întrebat când se vor

umple „rafturile goale ale magazinelor“, Ceaușescu a zis că „nu există rafturi goale“, magazinele fiind „bine aprovizionate“. Întrebat de ce-au fost forțați semnatarii „scrișorii celor șase” să plece în domiciliu obligatoriu, a negat toate informațiile apărute în presa străină, susținând că sunt în București. Deși se dovediseră agenți ai unor puteri străine, n-au fost puși sub acuzare deoarece își regretă, cu toții, fapta³¹. Din aceleași interviuri se conturează clar utopia în jurul căreia s-au articulat comportamentele și gândirea lui Ceaușescu (la întrebarea privind hobby-ul său, a răspuns „realizarea socialismului în România”³²).

Perestroika și fugarii din „închisoarea România”

Aproximativ un sfert din rapoartele perioadei ianuarie-octombrie 1989 au abordat temele mișcărilor din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească și reformele sovietice cunoscute sub numele de *perestroika*. În spiritul acestora, moldovenii de dincolo de Prut își afirmă identitatea făcând demonstrații în favoarea adoptării limbii române și a alfabetului latin, fondau asociații pe baza liberului consimțământ și organizau greve. Așa cum se menționa chiar în titlul unui raport din ianuarie 1989, „plăcile tectonice” ale imperiului sovietic se mișcau, anunțând dezghețul, și, după cum se va vedea mai târziu, dezintegrarea lui³³.

Apăruseră „fronturile populare”, botezate astfel în spirit redundant. Căci prin „fronturile populare” inițiate de sovietici în țările unde intrase Armata Roșie la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, s-au infiltrat firavele partide comuniste în „alegerile democratice”. Și reușiseră, prin manipulări tipice, să ia puterea. Asemenea exemple, într-o țară care a constituit modelul revoluției și construcției „lumii noi” se voiau a fi îndemnuri pentru „frați”. Dincoace de Prut, nu s-a obținut însă nicio reacție. Focalizat pe conservarea *statu-quo*-ului său, protejat prin clamarea, cu orice prilej, a principiului neamestecului în treburile interne, Ceaușescu nu și-a concretizat măcar intenția de a pune în discuție Pactul Ribbentrop-Molotov cu prilejul celui de-al XIV-lea Congres al partidului.

În vara lui 1989, teme de maxim interes au fost și relațiile României cu Ungaria, focalizate pe plângerile oficialilor de la Budapesta împotriva conducerii de la București. Se crease o situație inedită care, în mod normal, trebuia percepută ca anunțând catastrofa din decembrie 1989. Cercetătorii arhivelor deschise după căderea regimului comunist cunosc că, începând din anii □70, Ungaria a fost vârful de lance al discreditării conducerii de la București în relațiile cu Occidentul și cu Statele Unite ale Americii³⁴. Fără a insista asupra acestor manipulări, menționăm că în 1989 se crease o situație explozivă: granițele Ungariei erau asaltate de fugari din România.

Înainte, românii „alegeau libertatea” trecând Dunărea înot și încercând să se strecoare prin teritoriul iugoslav către Italia. Dar, după ce guvernul maghiar anunțase în 1988 că nici o persoană nevinovată nu va fi returnată în România, oficialii de la Budapesta reclamau că în Ungaria se găseau, în 1989, peste 15 000 imigranți care trecuseră ilegal frontiera estică. Și se plâneau de dificultățile găzduirii și întreținerii lor. Cu fiecare fugar cheltuiau, zilnic, 170-200 forinți³⁵. Situația aceasta a fost adusă de oficialii maghiari la cunoștința Comisiei Drepturilor Omului de la ONU. La începutul lui martie 1989, aceasta a adoptat (cu 21 voturi pentru și 7 împotriva) o rezoluție prin care se cerea o anchetă privind respectarea drepturilor omului în România. În favoarea României au votat atunci China, Cuba, Etiopia, Bangladesh, Pakistan, Somalia și Sri Lanka. „Țările frățești” din CAER și Tratatul de la Varșovia au fost, cu toatele, împotriva sa³⁶.

În plus, Ungaria acuza România de încălcarea drepturilor minorităților. Prezenta, prin diverse mijloace, proiectul de sistematizare al României, ca fiind menit să conducă la distrugerea a 7000 – 8000 de sate, „multe dintre ele fiind locuite de etnici maghiari”, după cum menționa publicația samizdat *Kialto Szo (Strigăt disperat)*, editată în Transilvania. „Înainte ca buldozele să-și înceapă rolul”, se propunea „realizarea unui inventar al tuturor comorilor istorice destinate

distrugerii și apelare la UNESCO pentru a le declara pe cele mai importante patrimoniu ale umanității”. În plus, publicația recomanda „să se surprindă fotografic procesul distructiv și să se salveze tot ce poate fi salvat”³⁷.

N-a fost cazul, după cum bine se știe. Dar la 3 februarie 1989, la Bruxelles s-a dat startul „Operațiunii Satele Românești” (Operation Villages Roumains), conceptul de sistematizare – derivat dintr-unul din punctele programului lansat de Marx și Engels în „Manifestul Partidului Comunist” ca apropiere a condițiilor de viață rurale de cele urbane – conferindu-i-se sensul strict de demolare³⁸. Aceasta a fost una dintre marile „minciuni pentru adevăr”. Efectele sale s-au vădit în acțiunile de „adopte” și „înfrățire” a unor localități rurale din țările vestice cu sate românești. Dar, mai ales, în „ajutoarele” cu care au venit în spațiul românesc delegații din acele comune, imediat după căderea regimului Ceaușescu.

Nefericita ripostă a lui Ceaușescu la atacurile pe tema respectării drepturilor omului și ale minorităților prin anunțul făcut la Plenara CC al PCR din aprilie, că România deține suficiente date tehnice și resurse materiale pentru a produce bomba atomică³⁹, a generat alte consecințe analizate profesionist de cercetătorii postului de radio american⁴⁰.

Dosarele disidenților români din arhivele Europei Libere

Revenind la perspectiva globală a rapoartelor secției de cercetare, nu pot fi omise cele dedicate disidenților. Mișcările reformatoare care au condus la prăbușirea regimului comunist în Europa de Est au început în partid. Dar, deosebit de vecini, „regimul Ceaușescu semnaliza în exterior dreapta și cotea în interior la stânga”, după expresia lui Michael Shafir. Până la Paul Goma nu se poate vorbi deloc de disidență în România, nefiind permisă confuzia între nemulțumiți și disidenți. O disidență trebuie exprimată public, nu doar sub forma unei critici ci și sub forma unui program care să reprezinte o alternativă politică. „Nu putem vorbi de nici un fel de disidență în partid dar putem vorbi de o poziție atitudinală în parte a intelectualității”, a menționat politologul Shafir despre România anilor □80⁴¹.

În rapoartele secției de cercetare au fost analizate toate protestele adresate lui Ceaușescu. În primul rând „scrisoarea celor șase”, comentată luni de zile după difuzarea ei, ca „document extraordinar”. Deși sperau ca aceasta să anuleze „reținerea” altor opozanți, să genereze curaj și acțiune, nu s-a reușit⁴². Alte rapoarte prezentau protestele lui Mircea Dinescu⁴³, Dan Deșliu⁴⁴, Doina Cornea⁴⁵, Aurel Dragoș Munteanu⁴⁶, Dumitru Mazilu⁴⁷.

Fenomenul disidenței s-a regăsit și în arhiva gestionată de Univer-

sitatea Central-Europeană, fondată de George Soros la Budapesta. Documentele provenite de la secția de limbă română reprezintă însă o mult prea mică parte din întregul unei astfel de arhive: trei metri liniari de rafturi cu documente, în unitatea cantitativă de măsură a arhivelor contemporane, depozitate în 21 de cutii. Documentele au fost elaborate în perioada 1977-1989 și reprezintă scripturi de emisiuni, comunicate de presă, copii ale scrisorilor și apelurilor primite din România, rapoarte ale secției de cercetare.

Cea mai interesantă parte a acestor arhive consultate în 2009 poate fi considerată aceea alcătuită din dosarele disidenților⁴⁸. În ordine alfabetică, dosare aveau următorii cetățeni: P. Alexandrescu, Gabriel Andreescu, Dan Badea, F. Balint, Ferencs Barabaș, Petre Mihai Băcanu, Ana Blandiana, Geo Bogza, Mihai Botez, I. C. Brătianu, T. Brișcan, Silviu Brucan, Ion Bugan, Cristian Butușina, Liviu Cangeopol, Alexandru Călinescu, Liviu Cană, Mariana Celac-Botez, Doina Cornea, Mihai Creangă, Gyimesi Eva, Dan Deșliu, Mircea Dinescu, Radu Enescu, Iuliu Filip, Radu Filipescu, Ion Fiștioc, V. Hanu, Gheorghe Huțanu, Florentin Scaletchi, Lucian Iancu, Mircea Iorgulescu, Dumitru Iuga, Leontin Iuhas, S. Kanyadi, Karoly Kiraly, Mariana Marin, Alexandru Mateescu, Dumitru Mazilu, Corneliu Mănescu, M. Mesmer, Teohar Mihadaș, Dumitru Mircescu,

Aurel Dragoș Munteanu, Gheorghe Năstăsescu, Adrian Niculescu, V. Opriș, Bodor Pal, M. Pavelescu, Nelu Prodan, Vasile Paraschiv, Constantin Pârvulescu, Dan Petrescu, Andrei Pleșu, N. C. Popescu, Ion Puiu, Lucian Raicu, Nicu Stăncescu, Mihai Stănescu, N. Stoia, D. Streza, I. Suci, Suto Andras, I. Tempfli, Sorin Toma, Laszlo Tókes, G. Tărlăscu, E. Ujvarossy, P. V. M. Ungureanu, Gheorghe Ursu, I. Vistea, Gheorghe Vasilescu⁴⁹.

Unii dintre aceștia aveau și adresele și numerele de telefon înregistrate⁵⁰, semn că stabiliseră cu redactorii Europei Libere „codurile de pericol” amintite de scriitorul Augustin Buzura. Aceștia erau: Dan Petrescu din Iași, Gabriel Andreescu⁵¹, Mariana Botez, Doina Cornea din Cluj, Ion Puiu, Nicu Stăncescu, Ion Fiștioc, Dan Deșliu, Dumitru Mircescu, Silviu Brucan, Mircea Dinescu, Radu Filipescu, Leontin Iuhas⁵², Karoly Kiraly (Târgu-Mureș), Bogdan Șerban (Zărnești-Sud), Ferencs Barabaș⁵³, Petre Mihai Băcanu⁵⁴, Mihai Creangă⁵⁵, Anton Uncu⁵⁶,

Alexandru Chivoiu⁵⁷, Mircea Răceanu⁵⁸, Eva Gyimesi⁵⁹, Gh. Huțanu (ziarist Buzău), Dumitru Iuga⁶⁰, Dumitru Mazilu⁶¹, Mariana Marin⁶², Dumitru Mircescu, Andrei Pleșu⁶³, Aurel Dragoș Munteanu⁶⁴, Ion Fiștioc⁶⁵, Dan Deșliu⁶⁶.

Inegale sunt și dovezile pe baza cărora mai sus-numiților li se deschisese dosar de disident. Între filele dosarelor lui Andrei Pleșu și Mircea Iorgulescu se află exclusiv copiile unor articole publicate în România și scripturile unor emisiuni laudative redactate de Monica Lovinescu. Dosare voluminoase au, în schimb, Mircea Dinescu, Doina Cornea și Mihai Botez. Dosarele primilor doi sunt alcătuite din interviuri și scrisori critice. Dosarul lui Botez conține prioritar corespondența purtată cu vechiul său prieten Vlad Georgescu. Acesta din urmă îl îndemna la proteste și-i intermedia diverse invitații la reuniuni științifice în străinătate.

Dintre cei menționați, printre demnitarii post-decembriști s-a regăsit unul singur: Andrei Pleșu⁶⁷, ministru al Culturii.

Note

¹ Ideea editării unui supliment cotidian care să „refacă” anul 1989, după 20 de ani, i-a aparținut lui Marius Tucă, directorul cotidianului *Jurnalul Național*. Editorii suplimentului *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani* au fost: Lavinia Betea (șef secție istorie

recentă), Cristina Diac, Florin Răzvan Mihai și Ilarion Țiu. Din corpul redacțional al *Jurnalului Național* li s-au atașat: Alexandra Zotta, Adela Cristina Teodorescu, Irina Munteanu, Vasile Surcel, Eliza Dumitrescu, Andrei Stoicu și Ramona Vintilă.

- ² Documentarea în această arhivă și editarea documentelor s-a făcut de către Lavinia Betea și Cristina Diac. Rubrica *Aici Radio Europa Liberă* a fost rubrică permanentă a suplimentului *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*.
- ³ Prăbușirea regimurilor comuniste din Europa și destrămarea URSS (1989-1991) au însemnat sfârșitul confruntării dintre cele două „lagăre” – al țărilor comuniste și al țărilor „imperialiste” –, între care, după expresia lui W. Churchill, căzuse o „cortină de fier” la sfârșitul celui de-al doilea război mondial.
- ⁴ Frances Stonor Saunders, *Qui mène la danse? La CIA et la Guerre froide culturelle*, Paris, Éditions Denoël, 2003, p. 14.
- ⁵ CIA (Agenția Centrală de Informații) a fost creată în 1947 cu destinația originală de a coordona informațiile diplomatice și militare. CIA a fost succesorul OSS (Oficiul de Servicii Strategice din timp de război demantelat în septembrie 1945 de către președintele Truman care a declarat că nu vrea să aibă un nou Gestapo în timp de pace). În prezent, CIA posedă companii aeriene, stații de radio, ziare, companii de asigurări și agenții imobiliare.
- ⁶ Frances Stonor Saunders, *op. cit.*, p. 13.
- ⁷ *Idem*, p. 14.
- ⁸ *Idem*, p. 16.
- ⁹ *Idem*, p. 51.
- ¹⁰ *Idem*, p. 51.
- ¹¹ *Idem*, p. 328.
- ¹² http://ro.wikipedia.org/wiki/Comitetul_Na%C8%9Bional_pentru_o_Europ%C4%83Liber%C4%83.
- ¹³ <http://ro.wikipedia.org/wiki/M%C3%BCnechen%Munchen>.
- ¹⁴ După mărturia lui Michael Shafir tehnica aceasta a fost pusă la punct de Henry Hart, conducătorul departamentului, fiind utilizată în toate celelalte secții ale REL.
- ¹⁵ Lavinia Betea, „Postul în limba română avea audiența maximă din Europa de Est”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 17 februarie 2009.
- ¹⁶ *Idem*.
- ¹⁷ Lavinia Betea, „La Europa Liberă s-au petrecut toate manifestările anti-regim”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 28 ianuarie 2009.
- ¹⁸ Fișă personală Nestor Ratesh, *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 5 februarie 2009.
- ¹⁹ Lavinia Betea, „La Europa Liberă s-au petrecut toate manifestările anti-regim”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 28 ianuarie 2009.
- ²⁰ *Idem*.
- ²¹ Lavinia Betea, „Jurnalul Monicăi Lovinescu”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 27 martie 2009.
- ²² Lavinia Betea, „La Europa Liberă s-au petrecut toate manifestările anti-regim”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 28 ianuarie 2009.
- ²³ Astfel că, exceptând scriptul unor emisiuni culturale și unor interviuri cu dizidenți români – cum a fost cazul convorbirii telefonice purtate de redactorii de la München cu Dan Petrescu de la Iași – n-au fost reproduse producțiile destinate emisiei.

- ²⁴ Lavinia Betea, „Postul în limba română avea audiența maximă din Europa de Est”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 17 februarie 2009.
- ²⁵ *Idem.*
- ²⁶ *Idem.*
- ²⁷ Din arhiva CC al PCR, Ședința CPEX, *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 31 martie 2009.
- ²⁸ Radio Europa Liberă despre urmașul lui Ceaușescu, *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 2 februarie 2009.
- ²⁹ Din Arhiva CC al PCR, Ședința Comitetului Politic Executiv, *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 4 martie 2009.
- ³⁰ Michael Shafir, „Anotimpul interviurilor: Ceaușescu, presa vestică și presa națională”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 18 septembrie 2009.
- ³¹ Michael Shafir, „Interviuri în stil Ceaușescu”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 19 septembrie 2009.
- ³² *Idem.*
- ³³ La sfârșitul lui ianuarie 1989, „plăcile tectonice” ale URSS se mișcau, *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 28-29 ianuarie 2009.
- ³⁴ Larry Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni...*, Editura RAO, București, 2011.
- ³⁵ Judith Patakí, „Problema fugărilor transilvăneni”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 24 februarie 2009.
- ³⁶ „Crește izolarea pe plan internațional a României”, *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 31 martie 2009.
- ³⁷ Kialto Szo propune minorității maghiare un plan pentru era post-Ceaușescu, *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 31 martie 2009.
- ³⁸ Laure Hinckel, „Nașterea oficială a Operațiunii Satele Românești”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 3 februarie 2009.
- ³⁹ Vlad Socor, „Ceaușescu pretinde că România ar putea fabrica arme nucleare”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 14 aprilie 2009.
- ⁴⁰ „Noua doctrină de apărare a Ungariei: Inamicul nu e Vestul, ci România”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 18 iunie 2009.
- ⁴¹ Lavinia Betea, „Disidența din România locuiește la Paris și se numește Paul Goma”, Interviu cu Michael Shafir, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 10 iulie 2009.
- ⁴² Lavinia Betea, „Eveniment la Radio Europa Liberă”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 10 martie 2009.
- ⁴³ Poetul Mircea Dinescu critică politicile lui Ceaușescu și cere reforme, *Scînteia – Jurnalul României 1989*

- *Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 18 martie 2009.
- 44 O altă scrisoare deschisă protestează împotriva politicilor lui Ceaușescu, *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 24 martie 2009.
- 45 Doina Cornea îl critică din nou pe Ceaușescu, *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 25 aprilie 2009.
- 46 Publicistul Aurel Dragoș Munteanu protestează față de persecutarea scriitorilor, *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 7 mai 2009.
- 47 Raportul lui Mazilu publicat la ONU, *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 23 septembrie 2009.
- 48 S-a întâmplat și se întâmplă încă să auzim diverse personalități politice post-comuniste laudându-se cu scrisorile trimise Europei Libere prin care protestau împotriva politicii lui Ceaușescu de dărâmare a monumentelor istorice sau de semnalare a unor abuzuri. Nu se regăsesc nici numele preținșilor semnatari, nici respectivele scrisori în aceste arhive. Poate fi și aceasta o remanență a anilor de după război când contemplând mulțimea celor care se declarau simpatizanți și activiști comuniști ilegaliști, unul dintre cei autentici exclamase „puțini am fost, mulți am rămas”. Tot astfel cum în anii '50, în timpul verificărilor de partid se extinsese practica de a crea „celule” ilegale prin aranjarea declarațiilor a trei-patru prieteni, e posibil ca astfel de aranjamente să se fi făcut și după 1990.
- 49 Cristina Diac, „Cine sunt disidenții români din evidențele REL?”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 13 octombrie 2009.
- 50 Contacte disidenți români, *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 13 octombrie 2009.
- 51 Despre Gabriel Andreescu sunt menționate următoarele: fizician, cercetător la Institutul de hidrologie și metrologie Buc., texte publicate în USA și Fr. – închis la o lună după evenimentele de la Brașov și eliberat peste o lună, posibil '87, proces pentru înaltă trădare greva foamei, 30 de ani; interviu la televiziunea franceză.
- 52 Despre Leontin Iuhas s-a menționat: fiul Doinei Cornea, concediat din Centrul de calcul Cluj.
- 53 Despre Ferencs Barabaș s-a menționat că lucra la fabrica textile Miercurea Ciuc, arestat în iunie '83, condamnat la 7 ani de închisoare pentru propagandă împotriva orânduirii socialiste, acuzat că a răspândit manifeste cerând plecarea lui Ceaușescu; cu el condamnată soția lui (Paraschiva Barabaș) 75 de ani eliberată apoi în '85 prin amnistie.
- 54 Despre Petre Mihai Băcanu s-a menționat: 47 de ani, jurnalist RL, arestat 25-27 ian. '89, autor pamphlet.
- 55 Despre Mihai Creangă: 47 de ani, critic teatral Rom. Pitorească.
- 56 Despre Anton Uncu: 41 de ani, reporter RL.
- 57 Despre Alexandru Chivoiu: lino-tipist *Scînteia*.
- 58 Despre Mircea Răceanu: 31.01.89 arestat.

- ⁵⁹ Despre Eva Gyimesi: prof. lit. Univ. Cluj, prietenă Cornea.
- ⁶⁰ Despre Dumitru Iuga: n. 1946 condamnat în sep. '83 pentru propagandă împotriva sist. soc. la 10 ani, electrician.
- ⁶¹ Despre Dumitru Mazilu: jurist, amenințat cu moartea, domiciliu forțat.
- ⁶² Despre Mariana Marin: scriitoare, solidarizată, 33 de ani. 18 nov. greva foamei, '86 premiul Uniunii Scriitorilor.
- ⁶³ Despre Andrei Pleșu: scrisoare protest Dinescu, concediat de la România Literară, mutat la muzeu, Bacău.
- ⁶⁴ Despre Aurel Dragoș Munteanu: scrisoare lui D. R. Popescu – protest împotriva persecutării scriitorilor în aprilie '89.
- ⁶⁵ Despre Ion Fiștioc: arhitect, n. 1929, arestat la începutul lui 1988.
- ⁶⁶ Despre Dan Deșliu: 72 de ani, arestat 16.03.89, psihiatrie 9, Buc, dom. forțat.
- ⁶⁷ Conform CV-ului lui Andrei Pleșu, oferit publicității pe când era ministru al Culturii (28 decembrie

1989-16 noiembrie 1991), biografia sa conține următoarele date semnificative: născut la 23 august 1948, în București în familia unui medic chirurg, creștin ortodox. Studii: Liceul „Spiru Haret” București (1966); Facultatea de Arte Plastice (secția Istoria și Teoria Artei, 1971); doctor în istorie (1980); Bursă Humboldt (Bonn 1975-1977) și Heidelberg (1983-1984). Cercetător științific la Institutul de Istoria Artei (1971-1982; 1985-1989), muzeograf la Muzeul „George Enescu” din Tescani (Bacău). Sursa: *Personalitățile României contemporane, Protagoniștii ai vieții publice, decembrie 1989-decembrie 1994*, vol. 3, Agenția Națională de Presă, Rompres, București, 1995, p. 58. În mod inexplicabil, s-au evitat explicațiile privind plecarea sa la Heidelberg după ce ceilalți adepți ai *Meditației transcendente* au fost scoși din învățământ și din cercetare, ca și motivele pentru care a fost trimis la Tescani în 1989.

Bibliografie

- Betea, Lavinia, „La Europa Liberă s-au petrecut toate manifestările anti-regim”, *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 28 ianuarie 2009.
- Betea, Lavinia, „Postul în limba română avea audiența maximă din Europa de Est”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 17 februarie 2009.
- Betea, Lavinia, „Eveniment la Radio Europa Liberă”, în *Scînteia –*

Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani, supliment al *Jurnalului Național*, 10 martie 2009.

- Betea, Lavinia, „Jurnalul Monicăi Lovinescu”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 27 martie 2009.

Betea, Lavinia, „Disidența din România locuiește la Paris și se numește Paul Goma”, Interviu cu Michael Șafir, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 10 iulie 2009.

- Diac, Cristina, „Cine sunt disidenții români din evidențele REL?”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 13 octombrie 2009.
- Hinckel, Laure, „Nașterea oficială a Operațiunii Satele Românești”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 3 februarie 2009.
- Pataki, Judith, „Problema fugarilor transilvăneni”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 24 februarie 2009.
- Shafir, Michael, „Anotimpul interviurilor: Ceaușescu, presa vestică și presa națională”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 18 septembrie 2009.
- Shafir, Michael, „Interviuri în stil Ceaușescu”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 19 septembrie 2009.
- Socor, Vlad, „Ceaușescu pretinde că România ar putea fabrica arme nucleare”, în *Scînteia – Jurnalul României 1989 – Acum 20 de ani*, supliment al *Jurnalului Național*, 14 aprilie 2009.
- Stonor Saunders, Frances, *Qui mène la danse? La CIA et la Guerre froide culturelle*, Paris, Éditions Denoël, 2003.
- Watts, Larry, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni...*, Editura RAO, București, 2011.
- http://ro.wikipedia.org/wiki/Comitetul_Na%C8%9Bional_pentru_o_Europ%C4%83Liber%C4%83.
- <http://ro.wikipedia.org/wiki/M%C3%BCnechen%Munchen>.